

YAŞAMANIN VE TARİHİN ÜSTADI

ASUDE S. DOĞAN¹

Gezgin ve Bilgin/İlber Ortaylı'yı Tanımak² kitabını okurken, F. Waquet'nin 2001 yılında **Cogito** dergisinde yayımlanan bir yazısını hatırladım³. Waquet, yazısında klasik devir âlimlerinin hayat hikâyelerinin entelektüel dönüşüme katkıları üzerinde durmaktadır. Özellikle vurguladığı bir örneğe göre XVIII. yüzyıl başında İtalya'dan bir entelektüel olan Porcia kontu, seçkin İtalyan aydınlarından hayat hikâyelerini yazmalarını talep eder. Muhataplarından istediği, en başından itibaren fikir ve çalışma hayatlarını, hiçbir noktasını gizlemeden, kusurları ve karşılaştıkları engelleri de içerecek şekilde anlatmalarınıdır. Porcia'nın fikrinde, onların "hayatları", hem bir bilgi kaynağı olacak ve yeni kuşakların eğitimi için kullanılabilir, hem de İtalya'daki entelektüel hayat üzerine yabancıların olumsuz yargılarını değiştirmelerini sağlayabilecek bir rehber vazifesi görecektir. Waquet'ye göre "bilimin gelişmesi için çalışan insanların yaşamları, bu gelişim içinde simgeleşen yaşamlar, yeni bilim için birer manifesto niteliği" taşımaktadır.

Porcia kontunun benzer bir niyetle yola çıktığını düşündüğüm A. Nezihi Turan, editörü olduğu **İlber Ortaylı'yı Tanımak** kitabının "takdim" kısmında birini "tanıma"nın ne anlama geldiği/gelebileceği üzerinde duruyor ve bu eylemin insan için karşısındakinde kendini aramak ve bulmak, bazen de onda olanı kendinde bulamamak demek olduğunu tesbit ediyor. Bu eser örneğinde, yazarların yalnız Ortaylı'yı değil, kendilerinde olan ve olmayanı da Ortaylı'ya bakarak anlattıklarını düşünüyor. Kitabın sonunda yer alan yazısında ise biyografik denemeye konu olan kişi bir bilim adamı ise, meşgalesinin toplumsal sürecin bir parçası olduğunu göz önünde tutarak bunu daha dikkatli yapmak gerektiğini öneriyor.

Siyasetçi veya "tv starı" olmayıp, "lisedeyken hiç sevilmeyen" tarih gibi bir alanın profesörü olan Ortaylı'nın ismini bilmeyen veya en azından yüzüne aşına olmayanın kalmadığı, hayranlarının pek çok olduğu ülkemizde, üstelik de kendisiyle yapılmış bir nehir söyleşiyi içeren hayli hacimli bir kitap da varken, bu kitabın onu tanımakta sağlayacağı faydalar nelerdir? Öncelikle şu vurgulanmalı: **Zaman Kaybolmaz** başlığını taşıyan "İlber Ortaylı Kitabı"⁴ belirtildiği gibi Ortaylı'yı bizzat kendi gözünden, kendi dilinden "tanıtır". Burada söz konusu edilen eser ise, Ortaylı'nın dost ve öğrencilerinden oluşan bir yazar kadrosuna sahiptir, dolayısıyla dışarıdan bakışların ürünüdür. Onların gözünden tanıdığımız bu bilim adamımızın hayat pratiği ve fikirlerinin, tıpkı Waquet'nin ileri sürdüğü şekilde bir fayda sağlayacağı çok açıktır. **İlber Ortaylı'yı Tanımak** adlı bu eser, gerek bizzat Ortaylı'nın görüşlerinin aktarılması, gerekse yazarların onun eserleri hakkında değerlendirmeleri sayesinde "Tarih", "Tarihçi" ve "Tarih eğitimi" meselelerine merak duyan, kafa yoranlar, özellikle de öğrenciler için fikir verici, ufuk açıcı, özendirici ve öğretici olacaktır.

1 Arş. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü.

2 Paradigma Yayınları, İstanbul, Şubat 2009.

3 Françoise Waquet, "Bir Kitap Okudum ve Hayatım Değişti: Klasik Dönemde Bilginlerin Yaşamları ve Entelektüel Dönüşüm", **Cogito**, Sayı: 29, Güz 2001, ss: 244-45, 250.

4 **Zaman Kaybolmaz "İlber Ortaylı Kitabı"**, Söyleşi: Nilgün Uysal, İş Bankası Yayınları, İstanbul, Mart 2006.

İlber Ortaylı'yı Tanımak adlı eserde editörlüğü üstlenen Turan da dâhil olmak üzere sekiz yazarın, dokuz yazısı yer alıyor. Kitabın sonunda ise Ortaylı'nın kendisi hakkındaki bir oturumda yaptığı konuşmanın metni bulunuyor. Ekşi Sözlük'ten iki "entry" alıntılındığını da unutmamalı. Öztuna'nın yazısı hariç pek çoğu daha önce bir süreli yayında çıkan yazıların, Ortaylı için hazırlanmış bir eserde okurla yeniden buluşturulması isabetli olmuş.

Tertib sırasına göre ilk yazının sahibi Yılmaz Öztuna. Öztuna, XX-XXI. yüzyılların büyük tarihçilerinden olan Ortaylı'nın Türk tarihçiliği açısından yerini belirlemeyi amaçladığı ve bir musiki eseri gibi kurguladığı yazısında modern Türk tarihçiliğine gelen süreçte her biri bir kilometre taşı olan isimlerden de bahsediyor, bunların en önemlisi olan Fuad Köprülü ile Ortaylı'yı mukayese ediyor ve "Ortaylı, siyasî tarihi yoğun bir kültür, ekonomi, hukuk, edebiyat, mimarî içine yerleştirerek bize anlatır. Açıklayarak, fikir yürüterek, felsefesini yaparak sunar. Ele aldığı çağı eskiye dönerek ve ileriye atıflar yaparak mukayese eder..." diyerek onun tarzını özetliyor. Ortaylı'nın "büyük bir otorite", hatta "allâme" olması yanında halka inmeyi de başarmış nadir tarihçilerden olduğunu belirtiyor.

Ortaylı hakkında bir master tezi bulunan ve kitapta iki yazısı yer alan Dr. Hakan Kaynar'ın ilk yazısı, Ortaylı'nın birbirini besleyen iki tarafını öne çıkarıyor: Gezginciliğini ve bilginliğini. Makalelerinin konu çeşitliliğinin bile, onun nasıl bir "komple tarihçi" olduğunu gösterdiğini belirten Kaynar, verdiği örneklerle hocanın iktisat, mimari, sosyoloji gibi alanlardaki bilgisinin örnek alınması gerektiğini söyler adeta. Ortaylı'nın tarihçiliğinin dönemsel, sınıfsal ayrımlar içermediği, belirli bir uzmanlık alanına sıkışıp kalmadığının altını çizer.

Biyografik ve monografik eserleriyle de tanınan Beşir Ayvazoğlu ise daha çok Ortaylı'nın kişiliği üzerinde durmuş yazısında. İlber Ortaylı hakikaten o kadar renkli bir şahsiyettir ki muhatablarının hafızasında mutlaka bir iz bırakır. Onunla tanışan hemen herkesin ona dair bir hikâyesi vardır. Ayvazoğlu da bunu aktararak başlıyor yazısına. Onun "nadir hâller dışında hep neşeli" olduğu, tanımayanlar gözünde gayri ciddi bir intiba bırakacak kadar rahat davranışları bulunduğu, bu "şaşırtıcı ve meymdan okuyucu rahatlığın ise kendine ve bilgisine aşırı itimadından" kaynaklandığı tesbitinde bulunuyor. Bu itimat sayesinde "Türk aydınlarının çoğunu kahreden aşâğılık kompleksinin zerresini" duymadan batılılarla ilişki kurabilmesine dikkat çekmekte. Buradaki gıptayı ve dostu ile gururlanmayı hissetmemek imkânsızdır. Kişiliğinin yanı sıra kişisel tarihine de değindiği yazısında onun tarih anlayışından da bahseder. Ortaylı'nın, "yorumlarını sosyolojik analizlere dayandıran, herhangi bir ekole bağlı olmadan üstadı R. E. Koçu gibi hayatın içinde ne varsa hepsiyle ilgilenen" bir tarihçi olduğunu, sağlam kültür altyapısını, tarih analizlerinde yetkinlikle kullandığını vurgular. Bilgisinin sanki sonradan edinilmiş değil, kendiliğinden olduğunu hissettirdiğini ileri sürer ve ona "müverrih-i mâder-zâd" yani anadan doğma tarihçi der. Zaten Ortaylı'nın düşüncesine göre sonradan tarihçi olunmaz, tarihçilik doğuştan bulunması gereken özellikler gerektirir.

Uludağ Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler'de hoca olan Profesör Süleyman Seyfi Ögün'ün yazısı özellikle müstakbel tarihçiler için çok öğretici olacaktır. Ögün de öncelikle Ortaylı'nın kendisini tanıyan herkeste benzer etki bırakan çarpıcı

üslubuna değinir; ardından Türkiye’de tarihçiliğin genel olarak içinde bulunduğu kötü durumu teşhis eder. Teşhis ettiği sorunlara çözüm olarak Ortaylı’nın metodunu öneren yazar, bu metodu değerlendirir. Ona göre İlber Ortaylı’yı tarihçiliği entelektüel yapmamıştır, tersine onu tarihçi yapan entelektüel dünyasıdır. Bu entelektüel birikim onun tarihçiliğini derinleştirmiştir. Öğün, Hannah Arendt’in kavramını kullanarak Ortaylı’nın ilgilendiği şeyin “insanlık durumları” olduğunu belirtir. Dünyanın en büyük tarihçilerinden diye sunduğu Ortaylı’nın, tarihçinin nasıl yetişmesi, kendini nasıl yetiştirmesi gerektiği konusundaki uyarılarına da yer verir.

Tüba Çandar da 1997’de bir gazetede yayımlanan, eski arkadaşı Ortaylı ile söyleşisinin eksenine oturduğu yazısında tarihin ne olduğu, tarihçinin nasıl olması gerektiği, tarihçiliğini besleyen ilgileri ve bilgileri, “çok Türk” olarak tanımladığı kimliği, iftihar ettiği Osmanlılığı ve Türkiye’nin geleceğine ilişkin öngörülerini konularında Ortaylı’nın görüşlerini aktarır okura.

Ortaylı’nın Mülkiye’den öğrencisi Prof. Dr. Mümtaz’er Türköne ise yazısını “tarihi anlamak için tarihçiyi anlamak lazımdır” hükmü üzerine kurmuştur. Esasen onun gözünde Ortaylı “tarihçiden öte, tarihe intikâl etmeyi başarmış bir kişilik”tir. Yazısının ilk kısmında Ortaylı’nın tederisi ve eserlerinden yola çıkarak tarihçilik mesleği ile ilgili hocasından “öğrenebildiklerini” sergiler. İkinci kısımda ise “tarihin ne işe yaradığını görmek isteyenlerin mutlaka okumaları gerektiğini” vurguladığı Ortaylı’nın başlıca eserlerinin kısa ama mühim tahlillerine girişir.

Hakan Kaynar ikinci yazısında, Ortaylı’nın biyografisinin bibliyografyasını belirleyip belirlemediği sorusuna cevap aramaktadır. Onun hayata bakışını ve tarihçiliğini çok etkilediğini düşündüğü kimlik/aidiyet meselesi üzerine açar konuyu. Kaynar’a göre “Türklükten başka aidiyetim yoktur” sözleriyle durduğu yeri saptayan Ortaylı, aslında “yer”i olmayan bir tarihçi, entelektüeldir. O hiçbir yerin yerlisi değildir; ama bu, onda köksüzlük, savrukluğ gibi tezahürlere sebep olmamıştır. Ailesinin vatanlarından kopmaları ile başlayıp, Ortaylı’nın Avusturya’da doğması, Türkiye’ye göçmeleri, önce İstanbul, sonra Ankara’ya taşınmaları ile devam eden süreç, onu hep “yerli” sıfatının dışında tutmuştur. Çocukluğundan itibaren hep farklı yerleri merak eder, bu sayede oldukça gençken seyahatlere çıkmaya başlamıştır. Hayatı boyunca gittiği pek çok yerde kendini evindeymişçesine, hatta aslında evi oraymışçasına rahat hissedene kozmopolit bir kişiliği vardır. Buradan ilginç bir noktaya ulaşır Kaynar. “Onun kendisini bağladığı somut bir ‘yer’in yokluğu, onu bu eksikliği soyut bir kavramla, devletle kapatmaya yöneltmiş gibidir” der. Devlet onun gözünde süreklilik, devamlılık, düzen anlamlarını karşılar. Ancak onun bu bakışı “dar bir milliyetçi” bakış değildir, medeniyeti yaratan bütün kavimlerin varlığını, etkisini, birbirlerine aktardıkları mirası gözeten kozmopolit bir yaklaşım içerir. Yazısının sonunda ise başlangıçta sorduğu soruya cevap bulmuştur: Evet, biyografi bibliyografyayı belirlemektedir.

Enis Batur da, S. Öğün gibi, yaptığı bir konuşma sırasında tesadüfen orada bulunup çok etkilendiği için tanışmıştır Ortaylı ile. **Kurşunkalem Portreler**’inin içinde yer alan bu yazısına da o etkilenişin, “sevgi, ilgi ve saygı”nın hâkim olduğu hissedilmektedir. Batur, Ortaylı’nın entelektüel tarafının yanı sıra, hatta “her şeyden önce büyük bir üslup” olduğunu söyler. Müthiş cerbezesine dikkat çeker. Bir eleştiri

olarak sarf edilen “geçimsiz”liğinin altında “doğru bildiğini söyleme kararlılığı”nın yattığına inancını belirtir. Kalıpların dışına taşan fikirlerinin ve varlığının doğallığını vurgular. Toplumun aslında bu “parlak” şahsiyetten gerektiği gibi faydalanamadığı serzenişinde bulunur.

Ortaylı’nın otuz yıl kadar önce talebesi, sonradan da dostu olan tarih profesörü Ahmet Nezihi Turan da yazısında onun kişiliğini oluşturan parçaların, merakının, kimi zaman asabileşmesine yol açan “tatsızlıklara tahammülsüzlüğünün, mükemmeliyet arayışı”nın tahliline girişiyor bir mânâda. Farklı ortamlarda başka başka kimlikleri nasıl rahatça taşıyabildiğini tasvir ediyor. Şahsiyetinin bir yönü olan dedikodu severliğinin anlamı üzerinde duruyor, bunu tarih yazımında nasıl değerlendirdiğini takip ediyor. Bir *Târîh-i İlber* yazılsa, nasıl bir çeşnisi olabileceğinden dem vuruyor, aklımızı çeliyor ve o da Enis Batur gibi, bu ülkenin onun değerini bilmek konusunda üstüne düşeni yapmadığı eleştirisinde bulunarak bitiriyor yazısını.

Kitabın sonunda yer alan metinde ise okur, bir kez de Ortaylı’nın dilinden kendisini, tarihçiliğini oluşturan şartları, onun her ânı, hayatın kendisine sunduğu her fırsatı değerlendirme kaygısında olduğunu, hatta o fırsatı yarattığını, bir “değer” olan her şeyin ve herkesin izinde yürüdüğünü ve mükemmellik arayışını duymak imkânını yakalıyor.

Değerli pek çok düşünce eserini entelektüel dünyamıza kazandıran Paradigma Yayınları’na ve eserde emeği geçen herkese; ilginç hayat hikâyesi, farklı ilgi alanları, merakları, seyahatleri, “polyglot” ve “polymathe”liği, esprili, cerbezeli ve tam anlamıyla nevi şahsına münhasır şahsiyetiyle kendine haklı bir şöhret edinmiş İlber Ortaylı’yı ve tarih anlayışını daha yakından tanınmasına imkân verdiği için teşekkür etmek gerekir.